

ПОРАДНИК

для Рад ВПО

ЗМІСТ

5 - Що таке Ради ВПО

6 - Навіщо існують Ради ВПО

6 - Як створювалися Ради ВПО

8 - Особливості роботи Рад ВПО як консультативно-дорадчого органу

21 - Механізми координації з партнерами на національному рівні

36 - Участь Рад ВПО у процесах відновлення на регіональному рівні

Порадник для Рад ВПО розроблено в межах проекту «Посилення Рад ВПО для молодіжного відновлення в Україні», який реалізовує БФ «Стабілізуєш Суппорт Сервісез» у співпраці з гуманітарною організацією «Людина в біді» та за фінансової підтримки чеського народу.

ВСТУП

Порадник для Рад ВПО" розроблено в межах проєкту «Посилення Рад ВПО для молодіжного відновлення в Україні», який реалізує БФ «Стабілізейшен Суппорт Сервісез» за підтримки чеської гуманітарної організації «Людина в біді».

"Порадник для Рад ВПО" містить інформацію щодо правового статусу, прав, обов'язків та процесу створення Рад ВПО в Україні та надає конкретні рекомендації щодо складу Рад, виборчого процесу їх членів, а також розподілу обов'язків. Детально розглядаються основні завдання, зокрема допомога переселенцям з доступом до медичних, соціальних та освітніх послуг, інтеграцією у нові громади, правовою підтримкою та захистом їхніх прав. Особлива увага приділяється механізмам координації Рад ВПО з координаційними штабами при Міністерстві реінтеграції, а також системою кластерів гуманітарного реагування, які присутні в Україні. В матеріалі також висвітлена важлива тема щодо участі Рад ВПО у процесах відновлення на регіональному рівні. Детально розглянуто послідовність дій з розроблення програми комплексного відновлення територіальної громади та способи залучення Рад ВПО на різних стадіях її розробки та впровадження.

"Порадник для Рад ВПО" стане в нагоді всім членам та членкиням Рад ВПО, зокрема головам, та надасть відповіді на більшість питань, з якими вони стикаються під час планування діяльності Ради ВПО.

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

ВПО – внутрішньо переміщена особа

КМУ – Кабінет Міністрів України

НПА – нормативно-правовий акт

ОМС – органи місцевого самоврядування

МТП – місця тимчасового проживання

ГЗН – гендерно зумовлене насильство

ПКВ – програма комплексного відновлення

ТГ – територіальна громада

ЄДЕССБ – єдина державна електронна система у сфері будівництва

ЄДР – єдиний державний реєстр

ЩО ТАКЕ РАДИ ВПО

Після вторгнення Росії до Криму й частини Донецької та Луганської областей 275 695 українців мусили покинути свої домівки й оселитися в інших частинах країни. З 24 лютого 2022 року кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) стрімко зросла. За даними Міністерства соціальної політики, станом на 23 травня 2024 року в Україні зареєстровано **4,7 млн ВПО**. Більшість із них становлять жінки, приблизно 40% – чоловіки.

Серед основних проблем ВПО в Україні – відновлення втрачених документів і доступу до виплат, складнощі з інтеграцією в нове середовище, потреба психологічної допомоги, пошуки житла й роботи.

Дати раду з цими та іншими проблемами переселенцям допомагають Ради з питань внутрішньо переміщених осіб (Ради ВПО).

Ради з питань внутрішньо переміщених осіб (Ради ВПО) – це консультативно-дорадчі органи при Раді міністрів Автономної Республіки Крим, Київській та Севастопольській міській, обласних і районних державних (військових) адміністраціях.

Ради ВПО створюються на підставі відповідного розпорядження. Їхнє завдання – реалізувати регіональну політику у сфері забезпечення й захисту прав та інтересів переселенців. Крім того, Ради ВПО сприяють ефективній роботі територіальних громад і допомагають розвивати дієві механізми адаптації та інтеграції ВПО.

Перші п'ять Рад ВПО було створено 2020 року за підтримки Благодійного фонду «Стабілізуєшн Суппорт Сервісез». Станом на травень 2024 року їх уже понад 1000.

Навіщо існують Ради ВПО?

Ось лише кілька їхніх першочергових завдань:

- сприяння реалізації громадянських і політичних прав ВПО, залучення їх до розробки й контролю виконання локальних нормативних актів, подання пропозицій та рекомендацій щодо розвитку державно-приватного партнерства для вирішення питань адаптації та інтеграції ВПО у територіальних громадах;
- сприяння забезпеченню й захисту прав та інтересів ВПО в царинах соціального захисту, забезпечення житлом, зайнятості, психосоціальної, медичної та правової допомоги та інших;
- сприяння роботі територіальних громад і розвитку ефективних механізмів адаптації та інтеграції ВПО;
- сприяння залученню вітчизняних та іноземних інвесторів, громадських та міжнародних об'єднань і благодійних організацій до розвитку інфраструктури й можливостей територіальних громад.

Як створювалися Ради ВПО?

Створення Рад ВПО – важкий багаторічний процес, що почався 2019 року. Після завершення гарячої фази військових дій більшість профільних організацій, які допомагали людям, постраждалим внаслідок збройного конфлікту, почали розуміти, що настав час залучити їх до вирішення власних проблем і надати їм голос на рівні громад. Те, що експерти називають інструментами партисипативної демократії й механізмами підзвітності, самі переселенці визначали як свою потребу бути почутими й почуватися частиною громади, а не її проблемою.

Коли певна група населення не може користуватись місцевими програмами чи брати участь у місцевому самоврядуванні, це не лише несправедливо, а й неефективно. Не знаючи про потреби й можливості переселенців, громади часто

ухвалювали хибні рішення й марно витрачали бюджетні кошти зовсім не на те, чого потребували ВПО. Саме тому команда благодійної організації «Благодійний фонд “Стабілізуєш Суппорт Сервісез”» розробила концепцію створення Рад ВПО, що дала поштовх до розробки першого примірного положення та пошуку нормативного обґрунтування цих органів.

Перші п'ять Рад ВПО БФ «Стабілізуєш Суппорт Сервісез» створив у рамках проекту «Посилення участі внутрішньо переміщених осіб у демократичних процесах місцевого самоврядування». 2020 року через пандемію коронавірусу і зміни урядових пріоритетів процес створення Рад ВПО сповільнився, але вже наступного року знову набрав швидкості. Вносячи пропозиції до Стратегії інтеграції ВПО до 2024 року, ми запустили адвокаційну роботу зі створення Рад ВПО по всій країні.

Ситуація після повномасштабного вторгнення

Після початку повномасштабної війни (2022) почалася розробка проекту Примірного положення про Раду з питань ВПО, а також оновленої Стратегії державної політики щодо ВПО. У серпні 2023 року Примірне положення про Раду з питань ВПО було затверджено. Ми прагнемо й надалі розвивати якісну комунікацію між Радами ВПО по всій Україні й надавати їм менторську та інституційну підтримку.

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ РАД ВПО ЯК КОНСУЛЬТАТИВНО-ДОРАДЧОГО ОРГАНУ

Правовий статус Ради ВПО як консультативно-дорадчого органу

Правовий статус Ради ВПО визначено у примірному положенні. Це консультативно-дорадчий орган при Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній, Київській та Севастопольській міській, районній державній (військовій) адміністрації чи органах місцевого самоврядування, створений на підставі розпорядження Ради міністрів Автономної Республіки Крим, розпорядження голови місцевої державної адміністрації (начальника військової адміністрації). Ради ВПО створюють для їхньої участі в реалізації регіональної політики у сфері забезпечення та захисту прав та інтересів внутрішньо переміщених осіб, а також для сприяння роботі територіальних громад і розвитку ефективних механізмів їх адаптації та інтеграції.

Позаяк Рада ВПО – це консультативно-дорадчий орган, він не приймає рішень, які впливають на реалізацію певних прав чи обов'язків ВПО.

Керівні документи для створення Ради ВПО

Рада ВПО у своїй роботі керується Конституцією і законами України, указами Президента України, постановами Верховної Ради України, актами Кабінету Міністрів України, актами Ради міністрів Автономної Республіки Крим, розпорядженнями голови місцевої державної адміністрації (начальника військової адміністрації), Положенням про неї та іншими актами законодавства. Для створення Ради ВПО при органі місцевого самоврядування важливим документом є розпорядження голови місцевої ради. Окрім примірного положення, важливе й положення про конкретну Раду ВПО, затверджене органом, при якому її створено. Саме там прописано, чим займається новостворена Рада ВПО.

Примірне положення про Раду з питань внутрішньо переміщених осіб затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2023 р. № 812
[ПОСИЛАННЯ](#)

Безумовно, це далеко не всі документи, якими керується Рада ВПО. Для її роботи дуже важливий кожен нормативно-правовий акт, дотичний до прав і обов'язків внутрішньо переміщених осіб (у всьому, що стосується житлових питань, скажімо, необхідно знати акти, які регулюють житлову політику й реалізацію житлових прав). Важливо, щоб члени Ради ВПО були обізнані з цими актами й відслідковували їхні зміни.

Принципи роботи Ради ВПО

Принципи роботи Ради ВПО – це фундамент, на якому ґрунтуються всі її рішення. Звісно, в нормативно-правових актах не може бути відповідей на кожне запитання, й тому в роботі Рад ВПО важливо керуватися певними загальними принципами, на основі яких і вирішуються конкретні проблеми. Які це принципи?

Принцип верховенства права передбачає, що Рада ВПО має сприяти дотриманню прав переселенців і забезпечувати їхню підтримку.

Принцип законності передбачає певну ієрархію правових норм і нормативно-правових актів. До прикладу, якщо орган, при якому створено Раду, приймає локальні рішення про виконання нормативно-правових актів вищого рівня, то такі рішення мають відповідати нормам високорівневих НПА. Якщо ж ухвалені положення не відповідають певній постанові Кабінету Міністрів, Рада ВПО мусить обговорити це на засіданні, проінформувати органи місцевого самоврядування й сприяти розробці змін до локальних НПА.

Принцип гласності й прозорості передбачає, що переселенці мають знати про місцеву Раду ВПО й володіти всіма інструментами доступу до неї – від соціальних мереж до ютубканалів, сторінок у фейсбуку, каналів у телеграмі чи на інших платформах, які його забезпечують. Рішення Рад ВПО теж слід оприлюднювати так, щоб усі про них знали, – а потім іще й перевіряти, чи надходить до внутрішньо переміщених осіб інформація, розглянута на засіданнях відповідної Ради ВПО.

Принцип колегіальності передбачає спільне ухвалення рішень на засадах взаємоповаги і співпраці. Працюючи в рамках Ради ВПО, слід поважати одне одного й пам'ятати, що всі її члени та членкині мають неповторний досвід, який може придатися для ефективної роботи.

Принцип гендерної рівності, зокрема, передбачає, що Рада ВПО може провести в своїй громаді гендерний аналіз реалізації прав переселенців. Такий аналіз допоможе побачити за абстрактною аббревіатурою конкретну жінку-переселенку й конкретного чоловіка-переселенця з певним соціальним чи сімейним станом і потребами.

Принцип інклюзивності означає, що Рада ВПО має долучати до своєї роботи дуже різних людей, не накладаючи на їхній вибір жодних обмежень. Що ширшим буде діалог, то зрозуміліші й корисніші з нього народяться рішення, які допоможуть усім жителям громади.

Рада ВПО та її члени

Рада ВПО не є юридичною особою й не має свого капіталу. Всі її члени й членкині працюють на громадських засадах, не отримують грошової винагороди й, відповідно, можуть поєднувати з цією роботою будь-яку іншу не заборонену законодавством роботу.

Основні завдання та функції Ради ВПО

Мету діяльності Рад ВПО прописано у примірному положенні — і має бути прописано в кожному положенні про конкретну Раду ВПО. Час від часу члени й членкині Рад ВПО мають її пригадувати, щоб окреслити коло своїх повноважень. Із загальної мети випливає низка конкретних завдань. Їх теж має бути записано в положенні — причому разом із відповідним інструментарієм для кожного з них. У примірному положенні міститься 12 завдань.

Перше завдання — сприяти реалізації громадянських і політичних прав переселенців, залучати їх до розробки нормативних актів і контролю за їх виконанням. Рада ВПО може організовувати заходи, запрошувати на свої засідання певних людей, інформувати про розробку нормативно-правових актів, збирати та узагальнювати пропозиції від переселенців, які мешкають у громаді.

Друге завдання — сприяти забезпеченню і захисту прав та інтересів переселенців у царині соціального захисту, забезпечення житлом та зайнятості, психосоціальної, медичної та правової допомоги та інших царинах.

Наведемо ілюстративний приклад. Раді ВПО важливо з'ясувати, скажімо, чи діють усі необхідні суспільні механізми, чи реалізуються права переселенців, закладені в законодавстві, чи доступна інформація про житлові програми й працевлаштування ВПО, чи працюють усі потрібні канали комунікації. З'ясувавши це, можна аналізувати, наприклад, механізм реалізації прав ВПО в царині житлових програм або допомоги на проживання.

Проведений аналіз потім стане основою для майбутніх пропозицій щодо локальних чи національних змін. Нормативно-правові акти й ставлення ВПО до них можна аналізувати за допомогою фокус-групи, дослідження думок, опитування чи анкетування. Отримані дані можна виносити на розгляд засідання Ради ВПО і ухвалювати певні рішення щодо рекомендацій органам місцевої влади. Деякі організації спеціалізуються саме на таких дослідженнях і можуть допомогти Радам ВПО. Наприклад, БФ «Стабілізейшен Суппорт Сервісез» 2023–2024 року якраз досліджував житлові програми, й отримана в ході цього дослідження інформація може допомогти покращувати житлову політику й реалізацію житлових прав ВПО у громадах.

Третє завдання — сприяти роботі територіальних громад у царині розвитку ефективних механізмів адаптації та інтеграції ВПО. На виконання цього завдання Рада ВПО може напрацювати пропозиції до плану адаптації та інтеграції ВПО, який далі може затвердити орган місцевого самоврядування, зробивши його доступним для реалізації. Участь у реалізації плану, моніторинг конкретних показників, які туди закладено, і оцінка його виконання теж можуть стати однією із функцій Ради ВПО.

Четверте завдання — підтримувати суб'єктів господарювання, які перемістили свої виробничі потужності та активи. Підтримка може бути різною: організаційною, методичною, консультативною. Рада ВПО може допомагати релокованим підприємствам, організовуючи спільні зустрічі з ними чи надаючи зведену інформацію, якою вони, можливо, не володіють. Для цього потрібно напрацювати шаблони відповідних ознайомчих документів і, звичайно, мати конкретну карту релокованих підприємств, щоб розуміти, з ким можна комунікувати й кого запрошувати на такі спільні зустрічі.

П'яте завдання — сприяти залученню внутрішньо переміщених осіб до вирішення місцевих питань. Переселенців і переселенок слід залучати до участі в робочих групах, комісіях і консультативно-дорадчих органах для розробки місцевих програм у сфері захисту прав та інтересів ВПО. Рада ВПО може стати комунікаційним майданчиком — запрошувати на свої засідання активних переселенців, проводити опитування, збирати інформацію щодо актуальних питань і формувати пропозиції, а також працювати з людьми та організаціями, компетентними в певній царині. Завдяки цьому активних ВПО стане більше.

Шосте завдання — сприяти залученню вітчизняних та іноземних інвесторів громадських та міжнародних об'єднань. Це дуже важливий напрям роботи Ради ВПО. У держави зараз замало ресурсів, щоб забезпечити всі потреби й права ВПО — тому Раді ВПО потрібно самотужки залучати ресурси та джерела фінансування. Це можуть бути інвестори, програми міжнародної технічної допомоги, громадські організації чи благодійні фонди. Отже, Рада ВПО повинна мати карту потенційних стейкхолдерів, формувати конкретні пропозиції щодо їх залучення, запрошувати їх на свої засідання й комунікувати з ними. Згодом із таких зустрічей можуть народитися конкретні пропозиції для затвердження нормативно-правових актів органом місцевої влади.

Сьоме завдання — подавати пропозиції та рекомендації щодо розвитку державно-приватного партнерства для вирішення питань адаптації та інтеграції переселенців у територіальних громадах.

Восьме завдання — подавати пропозиції щодо прийняття нових та внесення змін до чинних нормативно-правових актів у сфері захисту прав та інтересів переселенців. Аналіз проблематики, комунікація й опитування допоможуть Раді ВПО сформулювати пропозиції та рекомендації, які вона потім затвердить протоколом і подасть на розгляд до органу при якому її створено. Втім, варто пам'ятати, що спершу Рада ВПО має ідентифікувати проблему, проаналізувати її, провести її обговорення, довести актуальність і нагальність — а вже потім напрацювати можливі рішення. Тільки потім настає черга формулювання положень конкретного нормативно-правового акту. В цьому процесі Рада ВПО може відігравати дуже важливу функцію рушія, який допомагатиме місцевій владі.

Дев'яте завдання — вивчити стан виконання законзатверджена на засіданні Ради ВПО аналітична довідка або звіт про певне дослідження.

Десяте завдання — налагоджувати співпрацю з питань захисту прав та інтересів переселенців із місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами й організаціями незалежно від форми власності, представниками громадських об'єднань, благодійних, міжнародних і наукових організацій, засобів масової інформації, інших інститутів громадянського суспільства, фізичними та юридичними особами. Важливо, щоб Рада ВПО мала список зацікавлених до співпраці людей і розуміла, як саме конкретні органи влади, організації та суб'єкти господарювання можуть допомогти в реалізації певних функцій.

Одинадцять завдання — проводити моніторинг стану виконання місцевими органами виконавчої влади повноважень у сфері забезпечення та захисту прав та інтересів переселенців. Важливо сформулювати методологію такого моніторингу й визначити індикатори його успішності. Звісно, в Рад ВПО є можливість надсилати запити до органів влади та аналізувати отриману ними від переселенців інформацію.

Дванадцять завдань – сприяти застосуванню принципів гендерної рівності у процесі реалізації політик на регіональному та місцевому рівні для розвитку соціальної згуртованості, зменшення напруги та ризиків виникнення конфліктів між територіальною громадою й переселенцями. Формування політик належить до повноважень органу місцевого самоврядування. Рада ВПО виступає як комунікаційний майданчик, осередок для аналізу та обговорення, щоб потім ці пропозиції було затверджено.

Обов'язки Ради ВПО

Головний для нас орієнтир у питаннях прав, обов'язків, повноважень, завдань і мети роботи Ради ВПО – Примірне положення про Раду з питань внутрішньо переміщених осіб, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2023 р. № 812. Благодійний фонд «Стабілізуєш Сервісез» розробляв його спільно з Міністерством реінтеграції. Орган, який створює Раду ВПО, очікує від неї допомоги, напрацювань, аналітичних матеріалів та пропозицій – як від допоміжної інституції й групи експертів у питаннях, пов'язаних із внутрішньо переміщеними особами. Ті, хто входить до Ради ВПО, мають розуміти, чого від них очікують.

1. Створення і затвердження плану роботи Ради ВПО

Це основний документ, на підставі якого функціонує Рада ВПО. Положення визначає, що Рада ВПО не рідше ніж раз на рік готує та подає органу влади, при якому її створено, план своєї роботи, звіт про його виконання, а також пропозиції та рекомендації у сфері забезпечення та захисту прав та інтересів ВПО. Виконання завдань, визначених планом, менше, ніж на 60%, – підстава для розпуску Ради ВПО. Один із її найголовніших обов'язків – розробка плану та звітування. Для цього необхідно збирати інформацію про виконання заходів.

2. Проведення щоквартальних відкритих засідань

Якщо Рада ВПО не проводить щоквартальних засідань, це теж підстава для припинення її повноважень. Примірне положення визначає, що такі засідання проводяться у відкритому режимі. Тому інформація про дату, місце й час проведення засідання має бути оприлюднено заздалегідь. Таке засідання може проводитись, наприклад, онлайн із прямою трансляцією або на фейсбуці чи ютубі. Долучитись до нього можуть усі охочі.

3. Інформування громадськості та органу, при якому створено Раду ВПО, про свою роботу

Рада ВПО має оприлюднювати протоколи засідань, ухвалені пропозиції та рекомендації й стан їх виконання місцевою владою, а також річні звіти, додаткові інформаційні матеріали про права і обов'язки переселенців, пільги та іншу корисну інформацію. Все це слід публікувати на офіційному сайті Ради ВПО, на офіційному ресурсі органу місцевої влади або на іншому доступному публічному ресурсі.

4. Інформування про контакти Ради ВПО й заплановані засідання

Члени та членкині Ради ВПО повинні розмістити на офіційному сайті інформацію про час і місце проведення засідань, про керівний склад, склад робочих груп або комісій — із зазначенням контактних даних Ради ВПО — телефону, адреси листування, електронної пошти тощо.

Це потрібно зокрема й для того, щоб переселенці, інтереси яких представляє Рада ВПО, могли надіслати свої запити й пропозиції або розповісти про свої проблеми. Для електронного листування необхідно створити окрему електронну пошту, для паперового — визначити, куди буде найзручніше надсилати листи, для телефонного зв'язку — призначити відповідальну людину.

5. Організаційна, методична й консультаційна підтримка розробки місцевих регіональних програм інтеграції ВПО

Якщо орган місцевої влади розробляє програму інтеграції ВПО або програму соціального захисту для переселенців, Рада ВПО має обов'язково направити свої пропозиції до цієї програми.

6. Сприяти правовій поінформованості ВПО

Рада ВПО має ініціювати проведення інформаційних кампаній для роз'яснення ключових питань, пов'язаних із підтримкою переселенців з боку держави та громади. Це не означає, що Рада ВПО самостійно має розробляти ці інформаційні матеріали. Вона може залучати партнерські організації чи надсилати відповідному органу влади пропозиції розміщення на сайті інформації про матеріальну допомогу для переселенців або про їхню реєстрацію.

Права Ради ВПО

1. Важливо завжди пам'ятати, що Рада ВПО має право на **організаційне, інформаційне, матеріально-технічне забезпечення діяльності** від органу, при якому її створено. Для цього варто звертатися, говорити про потреби й чітко їх визначати – словом, постійно комунікувати з місцевою владою.
2. Рада ВПО може **створювати робочі групи й комісії** зі своїх членів і членкинь, розділивши їх за напрямками, щоб оптимізувати робочий процес.
3. Серед прав Ради ВПО – **отримання** від органів виконавчої влади й місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності **інформації та документів**, необхідних для виконання покладених на неї завдань. Це можуть бути дослідження, програми, можливості тощо.
4. Рада ВПО **може залучати** представників влади, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, незалежних експертів (за згодою) до розгляду питань, що належать до її компетенції. Члени та членкині Ради ВПО не можуть бути експертами одночасно в багатьох питаннях, тому для допомоги слід залучати відповідних фахівців. До прикладу, якщо йдеться про працевлаштування, можна залучати працівників центру зайнятості. Якщо ж потрібна консультація у питаннях житлової політики, можна звернутися до представників відповідних департаментів, управлінь і відділів органів місцевої влади. Завжди варто не забувати зазначати, навіщо члени Ради ВПО хочуть залучити представника відповідного управління або департаменту до засідання, під час якого розглядатимуть конкретне питання.
5. Рада ВПО має право **готувати пропозиції**, які фіксуються у протоколі, котрий місцева влада має розглянути **в десятиденний строк**.
6. Крім того, Рада ВПО може виступати як **представницький орган** на різних заходах, присвячених питанням захисту прав переселенців: форумах, круглих столах, конференціях тощо. Метою участі може бути залучення вітчизняних та іноземних інвесторів, громадських і міжнародних об'єднань до розвитку інфраструктури й можливостей територіальних громад у покращенні адаптації та інтеграції переселенців.

Формування складу Ради ВПО та ефективний розподіл завдань між її членами

До Ради ВПО може входити не більше 30 людей, причому представників органу, при якому створено Раду ВПО, серед них має бути не більше третини. Це можуть бути працівники департаменту соціального захисту, працівники служби у справах дітей, освіти чи охорони здоров'я. Переселенців у Раді ВПО має бути не менше половини. Крім того, до складу Ради ВПО можуть входити представники громадських організацій і благодійних фондів, які працюють у сферах, пов'язаних із внутрішнім переміщенням. Склад Ради ВПО затверджується строком на два роки. Основні критерії відбору кандидатів — бажання працювати на громадських засадах, активна участь у громадській діяльності, особисті досягнення або реалізовані проекти у сфері захисту ВПО, конкретні пропозиції щодо особистого внеску в реалізацію завдань Ради ВПО.

Формування персонального складу Ради ВПО

Затвердження положення про Раду ВПО — перший крок до її створення. Наступний — рішення про формування складу Ради ВПО, термін та спосіб і призначення відповідальних. Варто пам'ятати про обов'язковість оголошення про прийом заяв до складу Ради ВПО. Завершальний крок процесу — рішення про затвердження персонального складу Ради ВПО.

Зміни у складі Ради ВПО

Зміни до складу Ради ВПО вносяться розпорядженням керівника органу, при якому її створено, за поданням голови Ради ВПО. Дострокове припинення повноважень члена Ради ВПО може бути підставою для внесення змін до її складу. Повноваження члена Ради ВПО може бути припинено в разі його відсутності на засіданнях без поважних причин два рази поспіль. Замість нього можна залучати до роботи Ради ВПО іншого кандидата, який цього захотів.

Керівний склад Ради ВПО

Керівний склад Ради ВПО – це голова, заступник голови та секретар.

Голова веде засідання, підписує протоколи й звернення, які направляються вже від Ради ВПО, і представляє Раду ВПО.

Члени Ради обирають голову саме з-поміж переселенців, які входять до її складу.

Заступник голови контролює виконання плану роботи, вносить пропозиції щодо утворення певних робочих груп або комісій. Якщо на засіданні відсутній голова, його очолює заступник.

Секретар Ради ВПО відповідає за організаційне забезпечення, інформаційну підтримку й висвітлення її роботи. Крім того, він забезпечує ведення і збереження документації та веде протоколи засідань.

Ефективний розподіл завдань

Рада ВПО може утворювати робочі групи й комісії для виконання покладених на неї завдань – опрацювання локальних нормативно-правових актів, сприяння визначенню потреб, розробки рекомендацій. Наведімо приклади таких завдань:

1. Забезпечення житлових прав переселенців.
2. Сприяння працевлаштуванню переселенців.
3. Захист прав дітей і молоді з-поміж переселенців.
4. Забезпечення гуманітарних потреб та соціального захисту переселенців.
5. Забезпечення комунікації з громадськістю (підготовка інформаційних матеріалів про діяльність Ради ВПО та інформаційних кампаній для ВПО).

Це рекомендовані напрями з досвіду ефективних Рад ВПО. Розподіл завдань за ними буде ефективнішим і структурованішим, дасть можливість охопити всі вектори роботи й водночас не навантажувати всіх членів Ради ВПО, розподіливши обов'язки між ними. Кожна Рада ВПО може на власний розсуд формувати кількість напрямів та їх розподіл.

Рекомендовані напрями роботи Ради ВПО

Рада ВПО — це платформа, через яку переселенці можуть комунікувати з місцевою владою, повідомляти про свої потреби й пропонувати варіанти покращення ситуації в громаді стосовно їхньої інтеграції.

Нижче сформуємо рекомендовані напрями її роботи.

1. Планування роботи й функціональний розподіл обов'язків членів Ради ВПО. Для цього варто проводити стратегічні сесії, під час яких формуються стратегічні та операційні плани. Стратегічні плани формуються на 2 роки, а операційні, конкретніші, — на коротший термін.

2. Організація робочого процесу, заснована на даних. Інформацію та статистичні дані важливо збирати й узагальнювати. Гендерний аналіз покаже, яка саме структура, який склад ВПО і який портрет ВПО у вашій громаді, скільки з них мають інвалідність, де вони мешкають і які в них потреби. Така інформація слугуватиме для напрацювання конкретних пропозицій.

3. Налагодження й розбудова партнерських зв'язків. Для залучення експертів, донорських коштів і обміну інформацією щодо практик у різних громадах та регіонах важливо мати сталі партнерські зв'язки. Розвивати співпрацю можна за допомогою публічних заходів і робочих онлайн- чи офлайн-зустрічей. Рада ВПО може укласти меморандуми про співпрацю. Втім, варто пам'ятати, що позаяк Рада ВПО — це колегіальний орган, то рішення про укладання меморандумів слід ухвалювати на загальному засіданні, аби всі могли сказати, чи відповідає певний меморандум меті й завданням Ради ВПО. Після підписання меморандуму необхідно проінформувати про це орган, при якому створено Раду ВПО.

4. Розвиток спроможності Ради ВПО. Важливо формувати експертні знання в Радах ВПО, підвищувати їх стійкість і забезпечувати впливовість у майбутньому, визначаючи потреби й теми для навчання. Такими темами можуть бути комунікація, адвокація, розробка цільових програм, бюджетні інструменти, залучення донорів та інші теми. Для визначення тем можна сформувати навчальний план і далі шукати партнерів для проведення таких заходів.

5. Залучення експертної менторської підтримки. Така підтримка може передбачати отримання консультацій та підтримки з боку партнерських організацій, залучення експертів із різних галузей, підтримки в розробці технічних, юридичних та аналітичних документів.

6. Інформування. Важливо створювати й поширювати контакти для комунікації з Радою ВПО, підтримувати сторінку в фейсбуці та інших соціальних мережах, інформувати громадськість про роботу Ради ВПО та її результати. В межах інформаційних кампаній важливо розробляти й поширювати матеріали для ВПО (інформаційні дайджести / інфографіки).

7. Розробка та вдосконалення місцевих цільових програм і нормативно-правових актів. Важливо аналізувати чинні НПА на предмет доступності для переселенців і моніторити виконання місцевих цільових програм, спрямованих на підтримку ВПО в громаді.

Не рекомендовані напрями діяльності Ради ВПО

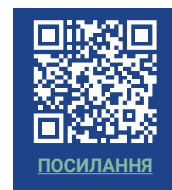
- 1. Надання Радою ВПО послуг (за винятком інформування).** Ради ВПО не мають перебирати на себе повноваження органів місцевої влади й не займаються прямою допомогою: наданням соціальних, юридичних та інших послуг (окрім інформаційних), розподілом гуманітарної допомоги тощо. Така пряма допомога призводить до вигорання членів Ради ВПО, а також може нести репутаційні та корупційні ризики.
- 2. Участь Ради ВПО в заходах, не пов'язаних із метою її роботи.** Залучення Ради ВПО до заходів, які не відповідають визначеним у Положенні завданням, та до завдань, які не стосуються забезпечення прав ВПО, створює надмірне навантаження на її членів і призводить до невиконання запланованих заходів.

МЕХАНІЗМИ КООРДИНАЦІЇ З ПАРТНЕРАМИ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Діяльність координаційних штабів при Міністерстві реінтеграції тимчасово окупованих територій України

За ініціативи Міністерства реінтеграції розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 квітня 2023 р. № 312-р було затверджено Стратегію державної політики щодо внутрішнього переміщення на період до 2025 року та операційний план заходів із її реалізації у 2023–2025 роках.

Минулого року основним способом виконання плану цієї стратегії було створення координаційних заходів. Так з'явилися координаційні штаби та центри й було ухвалено постанову, яка затвердила Примірне положення про ради ВПО. Завдяки цьому виникло майже 1000 Рад ВПО.

Наразі при Мінреінтеграції функціонують чотири координаційні штаби:

- з питань проведення обов'язкової евакуації в умовах військового стану;
- з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану;
- з питань деокупованих територій;
- з питань забезпечення реалізації прав і свобод внутрішньо переміщених осіб.

Координаційний штаб — тимчасовий консультативно-дорадчий орган Кабінету Міністрів України, створений для сприяння координації роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, а також національних та міжнародних неурядових організацій.

2023 року Координаційний штаб з питань забезпечення реалізації прав і свобод внутрішньо переміщених осіб провів 34 засідання. За результатами цих засідань сформовано 532 важливих протокольних доручення. Станом на сьогодні 95% усіх протокольних доручень виконано. На засіданнях координаційного штабу обговорюються питання прав переселенців. Кожен з учасників має можливість висловити свої пропозиції.

До координаційного штабу з питань забезпечення реалізації прав і свобод внутрішньо переміщених осіб входять голови обласних Рад ВПО.

До роботи інших координаційних штабів долучаються керівники всіх обласних військових адміністрацій, представники центральних органів влади, працівники міжнародних організацій, благодійних фондів і громадських організацій, які працюють у відповідному напрямі.

Координаційні механізми подолання наслідків збройної агресії Росії проти України та внутрішнього переміщення

Управління ООН з координації гуманітарних справ (ОСНА) створене 1991 року для прискорення реагування ООН на надзвичайні ситуації й катастрофи та для вдосконалення гуманітарних заходів на місцях. Тобто ОСНА працює лише там, де сталась надзвичайна ситуація, й координує гуманітарні інтервенції там, де реагують на кризу.

П'ять основних функцій ОСНА:

- координація;
- гуманітарне фінансування;
- інформаційний менеджмент;
- адвокація;
- розробка політик.

1. Основна функція ОСНА — **координаційна**. ОСНА координує гуманітарні організації для узгодженого реагування на надзвичайні ситуації в країні.

Ця функція передбачає сприяння комунікації, співпраці та обміну інформацією між гуманітарними організаціями, державними установами (зокрема урядом) та неурядовими організаціями.

2. ОСНА також притаманна функція **гуманітарного фінансування**. Одне з завдань організації — залучати всі доступні фінансові інструменти, механізми й партнерів для задоволення гуманітарних потреб, які зростають в умовах відповідної кризи. Базуючись на відповідному плані гуманітарного реагування або екстремому зверненні, ОСНА забезпечує прогнозоване стратегічне гуманітарне фінансування відповідно до кожного плану.

Наразі функціонують два фонди реагування:

1) центральний фонд реагування — координується на глобальному рівні заступником генерального секретаря ООН та має спільні фонди фінансування в гуманітарній системі конкретної країни.

2) гуманітарний фонд (зокрема гуманітарний фонд для України — UHF, Ukrainian Humanitarian Fund) — із нього виділяються кошти для агенцій ООН та національних організацій.

3. Однією з функцій ОСНА є й **інформаційний менеджмент**. Ця функція передбачає систематичний збір, аналіз і розповсюдження інформації, пов'язаної з гуманітарними кризами. Головна мета інформаційного менеджменту — сприяти обґрунтованим рішенням, посилювати координацію гуманітарних організацій і підвищувати загальну ефективність гуманітарного реагування.

4. Головна мета **функції адвокації** — підвищувати обізнаність із кризовими ситуаціями, які лишаються поза увагою громадськості, зокрема на міжнародному рівні.

5. Щодо **функції розроблення політик**, то ОСНА допомагає формувати необхідні політики та об'єднує зусилля гуманітарних організацій для боротьби з поточними викликами й проблемами. Організація взаємодіє з іншими державами й членами ООН у царині зміцнення нормативно-правової бази гуманітарного реагування, просування поваги до норм міжнародного гуманітарного права тощо.

У своїй роботі ОСНА керується гуманітарними принципами гуманності, нейтральності, неупередженості та незалежності, важливими не лише для агенцій ООН, а й для всіх гуманітарних організацій в Україні, які щоденно допомагають людям долати певні виклики гуманітарної кризи.

Ключовим мандатом управління з координації гуманітарних справ є гуманітарний доступ. ОСНА забезпечує його шляхом переговорів з урядами країн, представниками цивільно-військової співпраці, збройних сил та іншими суб'єктами, щоб забезпечити доступ гуманітарних працівників та виконання їхніх функцій.

Регіональна й національна адвокація гуманітарного доступу допомагає його забезпечувати. Часто доступ гуманітарних організацій певним чином обмежують із міркувань безпеки. ОСНА допомагає працівникам доїжджати до важкодоступних громад, селищ і сіл, щоб надати гуманітарну допомогу людям, позбавленим засобів для існування. Головний офіс ОСНА в Україні розташований в місті Києві. Крім нього, є три великі хаби — в Києві, Дніпрі та Одесі. В Харкові, Львові та Миколаєві працюють сабофіси, які підпорядковуються певному хабу.

Глобальна система кластерів

У царині гуманітарного реагування **кластером** називають групу національних і міжнародних гуманітарних організацій, агенцій ООН, інших стейкхолдерів, які співпрацюють для вирішення конкретних аспектів гуманітарної кризи. Кластери бувають різні — захисту, освіти, водопостачання тощо. Наразі в Україні функціонує 10 кластерів і три зони відповідальності. Кластерна система активується, коли в країні гуманітарна криза, війна чи природний катаклізм, і допомагає координувати гуманітарні реакції.

Телекомунікації у надзвичайних ситуаціях (ТНС) ВПП

Технічна підтримка
гуманітарної діяльності,
включаючи підтримку хабів

Продовольча безпека ФАО та ВПП

Надання продовольчої та грошової
допомоги,
насіння, добрив тощо
Надання засобів виробництва, худоби
тощо

Координація та управління об'єктами розміщення ВПО (МКП)

УВКБ ООН

Безпечний доступ до послуг у
прихистках для ВПО

Освіта ЮНІСЕФ та Save the Children International

Психологічна підтримка дітей
Ремонт шкіл
Навчання для вчителів
Шкільне приладдя

Охорона здоров'я ВООЗ

Екстрені медичні послуги
Навчання з питань психологічної
підтримки
Доступ до первинної медичної допомоги
Репродуктивне здоров'я

Запобігання гендерно зумовленому насильству ЮНФПА

Індивідуальний супровід дітей
Психологічна підтримка

Захист дітей ЮНІСЕФ

Індивідуальний супровід
Психологічна підтримка

Розмінування ПРООН

Діяльність з розмінування
Нетехнічні обмеження

Логістика ВПП

Перевезення товарів і
персоналу
Складування товарів

Водопостачання, санітарія та гігієна (ВСГ) ЮНІСЕФ

Екстрене постачання води Гігієнічні
набори
Ремонтні роботи щодо ВСГ у
прихистках для ВПО

Захист УВКБ

Надання послуг з захисту
Робота з громадою та інформування
Підтримка урядових інституцій

Житло/ непродовольчі товари УВКБ ООН

Будівельні матеріали та ремонти
Товари першої необхідності
Ремонт МКП
Підтримка оренди та приймаючих
родин

Робоча група з надання грошової допомоги УКГС ООН та МОМ

Надання багатоцільової грошової
допомоги

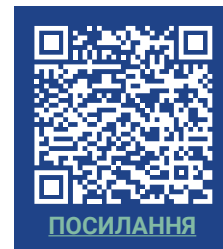

Головним органом гуманітарної архітектури є **гуманітарна команда країни**, що складається з представників агентств ООН, яку очолює гуманітарний координатор. В Україні гуманітарною координаторкою є пані Деніз Браун. Гуманітарна команда країни працює над забезпеченням узгодженості, ефективності та результативності гуманітарних місій. Структура кластерів дворівнева: найвищий рівень – національний, а йому підпорядковано регіональні рівні в певній зоні відповідальності (в Україні – сукупності 4, 5 або 8 областей) чи в кожній області. Також у структурі гуманітарної архітектури є відділ гуманітарних операцій, який відповідає за постачання гуманітарної допомоги у важкодоступні області, громади, села та селища.

План гуманітарних потреб і реагування

План гуманітарних потреб і реагування – це ключовий документ гуманітарного реагування відповідно до роботи ОСНА. Він окреслює основні потреби України в гуманітарній допомозі на 2024 рік.

ОСНА підготувала його від імені гуманітарної команди країни та партнерів. У ньому детально описано нагальні потреби постраждалого від війни населення відповідно до різних секторів, подано інформацію про приблизну кількість людей, які потребують допомоги, й запропоновано стратегії та заходи, що визначають, як гуманітарні працівники можуть задовольнити ці потреби за допомогою скоординованих зусиль.

Кластер з питань координації та управління місцями компактного проживання ВПО: основні функції, корисні інформаційні ресурси та потенційні напрями співпраці з Радами ВПО

Кластер з питань координації та управління місцями тимчасового проживання ВПО (СССМ Кластер) засновано навесні 2022 року для злагодженої співпраці й реагування партнерів на проблеми переселення та появу численних місць тимчасового проживання (МТП) після повномасштабного вторгнення.

У перші місяці війни переселенців часто розміщували в школах, дитсадках і лікарнях. Таких новоутворених місць тимчасового проживання було доволі багато. Тому навесні 2022 року активувався СССРМ Кластер, яким в Україні керує УВКБ ООН.

Основна мета СССРМ Кластера – скоординований захист переселенців у місцях тимчасового проживання, зокрема покращення якості життя в МПТ і забезпечення гідності під час переміщення й перебування в МПТ. З моменту заснування СССРМ Кластера було доволі важко мапувати місця тимчасового проживання через їхню велику кількість і розміщення на рівні окремих областей. Тому одним із першочергових завдань СССРМ Кластера стало якраз мапування* активних і потенційно активних місць, де можна розмістити переселенців у областях.

У основі роботи СССМ Кластера лежать критерії оцінки гостроти гуманітарних потреб, оскільки люди, які користуються МТП, належать до вразливих категорій. Тут оцінюють передусім демографічний профіль населення. Здебільшого у МТП живуть люди старшого віку, люди з інвалідністю, інколи жінки чи діти без супроводу дорослих. Працівники СССМ Кластера оцінюють умови в місцях тимчасового проживання ВПО, відповідаючи на питання, наскільки ці умови забезпечують гідність перебування й відповідають мінімальним стандартам та вимогам до місць тимчасового проживання, затвердженим відповідною постановою КМУ № 930* про функціонування місць тимчасового проживання. Для оцінки СССМ Кластер моніторить МТП щодо дотримання вимог, зазначених у постанові, а також рівня доступу до послуг у сфері захисту та базових послуг: медичних, освітніх, юридичних та інших.

Завдяки систематичному моніторингу команда СССМ Кластера мобілізує партнерів і супроводжує їх злагоджену та скоординовану роботу задля вирішення проблемних питань. Його першочергове завдання – відстежувати допомогу, надану різними організаціями в місці тимчасового проживання, щоб уникнути її потенційного дублювання. Координація роботи членів СССМ Кластера, а також розробка стратегій і стандартів в управлінні місцями тимчасового проживання – також пріоритетні завдання кластера. Варто пам'ятати, що як і ОСНА, так і СССМ Кластер не мають окремих бюджетів. Їхня роль – передусім технічна підтримка партнерів, доступ до рекомендацій та інформації про проблеми й необхідне швидке реагування, адвокація структурних змін для покращення захисту ВПО й довгострокових рішень для людей, які живуть у МТП.

Онлайн-мапа місць тимчасового проживання в Україні:

[ПОСИЛАННЯ](#)

Постанова КМУ від 1 вересня 2023 р. № 930 «Деякі питання функціонування місць тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб»

[ПОСИЛАННЯ](#)

Наразі СССМ Кластер активно працює у 22 областях і має 14 партнерів. У деяких областях партнерів більше (там, де багато місць тимчасового проживання), в деяких менше. У Дніпропетровській області, яка належить до першої категорії, скажімо, активно працюють Міжнародна організація міграції, Acted, «Право на захист» та інші.

Серед пріоритетів СССМ Кластера на 2024 рік – набуття партнерів саме на рівні прихистку. Партнерство забезпечується через мобільні команди й фокусується на роботі зі спільнотою, інтеграції, пошуку рішень і соціалізації.

Також СССМ Кластер підтримує органи влади в імплементації постанови КМУ № 930. Основний фокус у цій роботі – розбудова спроможності органів влади у сфері збору та аналізу даних, допомога щодо критеріїв пріоритезації й адвокаційного компонента.

Серед іншого, СССМ Кластер підтримує консолідацію місць тимчасового проживання в західних регіонах України. Саме в цих областях багато прихистків, але їх поступово закривають. Кластер моніторить забезпечення гідних умов проживання переселенців під час такого закриття. Велику увагу працівники СССМ Кластера зосереджують на розбудові спроможностей, розширенні кола партнерів і налагодженні співпраці з органами влади.

У СССМ Кластера є західний хаб із офісом у Львові, який відповідає за шість областей, а також центральний хаб із офісом у Вінниці та східний хаб. Команда національного СССМ Кластера працює в Києві.

СССМ Кластер має свої інформаційні ресурси. Це онлайн-мапа місць тимчасового проживання, яка містить перелік МТП на рівні області й окремої громади.

[ПОСИЛАННЯ](#)

На офіційному сайті СССР Кластера є можливість підписатися на оновлення та обрати конкретні області, які цікавлять користувачів. Важливо, що охочі можуть долучатись до субнаціональних зустрічей, які досить часто відбуваються на рівні хабу або ж на рівні області.

На сайті СССР Кластера можна детальніше прочитати про його роботу й основні функції, оглянути всі дашборди й ознайомитися з корисними ресурсами

[ПОСИЛАННЯ](#)

(протоколами зустрічей, звітами, мапами та іншою інформацією). У грудні 2023 року партнери СССР Кластера промоніторили 57 МТП в Івано-Франківській області, де жило понад 1500 переселенців. На сайті можна знайти різномірні дані про демографічний профіль, управління МТП, облаштування простору, умови проживання й доступ до послуг.

Напрями роботи й партнери Кластера захисту

Кластер з питань захисту в Україні активовано ще 2015 року. В Україні його очолює УВКБ ООН у співкоординації з національною організацією БФ «Право на захист». У Кластер з питань захисту входять понад 100 організацій – як агенцій ООН, так і національних.

Кластер має складну структуру:

- Субкластер протимінної діяльності (Програма Розвитку ООН);
- Субкластер гендерно зумовленого насильства (Фонд Народонаселення ООН);
- Субкластер з питань захисту дітей (ЮНІСЕФ).

У рамках Кластера захисту працює ряд тематичних робочих груп, де організації залежно від своєї спеціалізації можуть напрацьовувати спільні рішення чи інструменти, які потім можуть використовувати всі, хто працює в рамках Кластера захисту:

- робоча група з правової допомоги;
- робоча група з питань житла, землі та майна;
- робоча група з кейсменеджменту;
- технічна робоча група з питань віку та інвалідності, яка працює у сфері інклюзії та безбар'єрності;
- робоча група з питань протидії торгівлі людьми, яку очолює Міжнародна організація з міграції спільно з українською організацією «Ла Страда».

Основне завдання Кластера захисту — забезпечення правового та соціального захисту. Захист — це будь-яка робота, спрямована на забезпечення всіх прав людини відповідно до букви й духу дотичних сфер права (права у сфері захисту прав людини, міжнародного гуманітарного права та права біженців). Цей правозахисний фокус визначає види роботи партнерських організацій у Кластері захисту:

- превентивні заходи (інформування, консультування, адвокація тощо);
- заходи з реагування (психосоціальна допомога, правова допомога, кейсменеджмент, натуральна/грошова допомога, притулок потерпілим від ГЗН тощо);
- покращення ситуації у сфері захисту (захист на рівні спільнот, розбудова потенціалу, інформування, адвокація).

Важливий елемент роботи Кластера захисту — реагування, себто безпосередня допомога населенню, спеціальна допомога, правова допомога.

Основні функції Кластера захисту:

- оцінка та аналіз потреб, ризиків і прогалин для спрямування операційного реагування, адвокаційних кампаній та ухвалення стратегічних рішень;
- координація складників реагування (превентивні дії, надання послуг, технічна підтримка тощо);
- адвокація для покращення сфери захисту (юридичні аспекти, політика, інституційні основи та ефективний доступ до послуг);
- посилення можливостей партнерів у сфері захисту та державних органів влади;
- фандрейзинг для проєктів у сфері захисту.

У рамках Кластера захисту організації працюють із членами громади, аби залучати їх до виявлення проблем, реалізації проєктів та оцінки активності цих проєктів на кожному етапі реалізації програм. Ключовою рисою цієї роботи є активна залученість членів громади (але не в адміністративному сенсі, а саме як спільноти), охочих розширити права й можливості населення і, власне, захисту. Важливо зауважити, що

Ради ВПО – це дуже дієвий механізм захисту на рівні громади.

Захист на рівні громади – це тривале, всебічне та значуще залучення членів громади під час аналізу, оцінки та імплементації всіх аспектів програм, спрямованих на захист цієї громади. Заходи у сфері захисту на рівні громади/спільноти передбачають участь її членів та спрямовані на розширення їхніх прав і можливостей щодо власного захисту та відповідальності за нього.

Кластер захисту часто готує узагальнювальні документи з поширення найкращих практик. Спільно з БФ «Стабілізуєш Сервісез» було підготовлено огляд щодо роботи з Радами ВПО. Крім того, працівники Кластера захисту займаються узагальненням практик із захисту на рівні громад, які реалізують на рівні організацій.

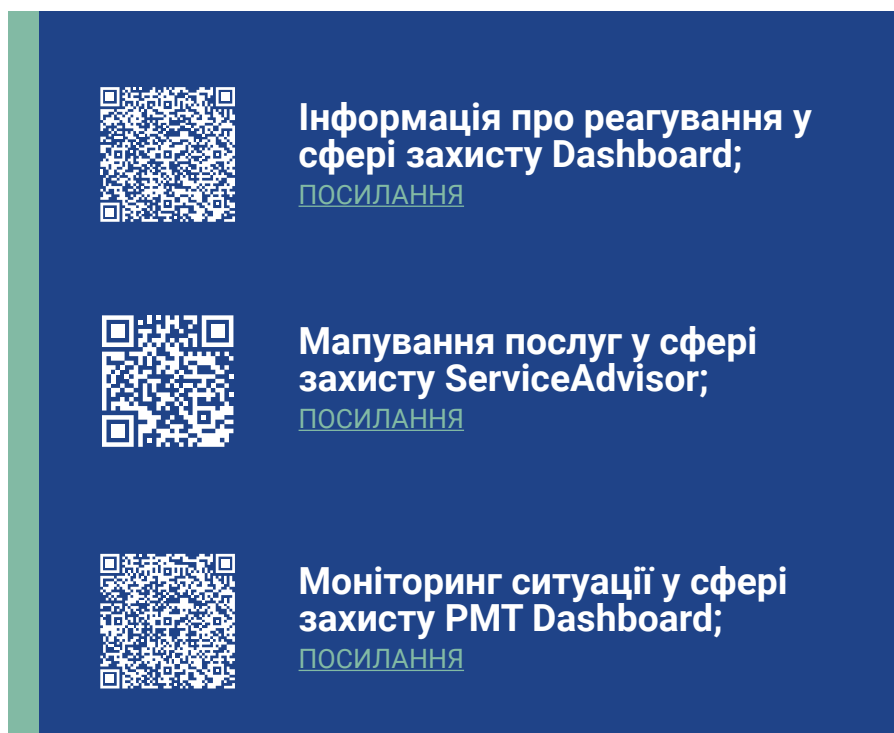
Приклади захисту на рівні громад:

- Заходи з соціальної згуртованості – визначення причин конфліктів у громаді;
- Підтримка медіації, діалогові ініціативи, організація заходів, спрямованих на посилення соціальної згуртованості, залучення переселенців до надання послуг чи допомоги;
- Взаємодія з місцевою владою – участь у оцінці соціальних потреб і формуванні стратегії розвитку;
- Розбудова потенціалу – навчання спільнот різних підходів у сфері захисту, налагодження взаємодії переселенців, розвиток навичок взаємодії з місцевою владою, взаємне навчання;
- Підтримка спільнот – активних груп, організацій людей з інвалідністю, ромських організацій, жіночих організацій, ЛГБТІ+ спільнот;
- Реалізація спільних проєктів за участі переселенців і місцевої громади;
- Залучення людей до виявлення пріоритетних потреб, розробка механізму їх вирішення, залучення необхідних ресурсів (відкриття нових чи підтримка вже відкритих громадських центрів, середньомасштабний ремонт інфраструктури, аби покращити доступ до послуг).

Кластер захисту використовує такі координаційні інструменти:

- Координаційні зустрічі на національному (щомісяця) та обласному рівні (щомісяця або рідше залежно від потреби);
- Тематичні координаційні зустрічі – реагування на підрив Каховської ГЕС, соціальні послуги, програма інтеграції ВПО тощо;
- Двостороння координація;
- Екстрене реагування – виїзди груп для оцінки ситуації в сфері захисту на місцях (схід і південь);
- Аналіз реагування на основі звітування партнерів – 5W;
- Мапування послуг;
- Координація моніторингу в сфері захисту;
- Міжкластерна координація і просування принципів захисту в усі види надання допомоги.

 Інформація про реагування у сфері захисту Dashboard;
[ПОСИЛАННЯ](#)

 Мапування послуг у сфері захисту ServiceAdvisor;
[ПОСИЛАННЯ](#)

 Моніторинг ситуації у сфері захисту PMT Dashboard;
[ПОСИЛАННЯ](#)

Як члени та членкині Рад ВПО можуть ефективно взаємодіяти з Кластером захисту:

- Брати участь в обласних координаційних зустрічах, де обговорюються питання захисту прав, доступу до правової допомоги, соціальних послуг і взаємодії в громаді, точки напруги, потенційні конфлікти тощо;
- Залучати партнерів Кластера захисту до реагування;
- Отримувати інформацію про організації, які надають підтримку Радам ВПО: БФ «Стабілізуєшес Суппорт Сервісез», УВКБ ООН, БФ «Право на захист», БФ «Рокада», Норвезька рада у справах біженців тощо;
- Ділитися найкращими практиками Рад ВПО для поширення серед партнерів Кластера захисту і підтримки Рад ВПО в інших регіонах;
- Отримувати корисні інформаційні матеріали, розроблені партнерами Кластера захисту;
- Перенаправляти людей, які потребують допомоги.

Дізнатися більше про роботу кластерів, Управління ООН з координації гуманітарних справ і координаційних штабів при Мінреінтеграції можна за посиланнями:

Кластер з питань захисту

[ПОСИЛАННЯ](#)

Кластер з питань управління та координації МТП

[ПОСИЛАННЯ](#)

Управління ООН з координації гуманітарних справ

[ПОСИЛАННЯ](#)

Координаційні штаби при Мінреінтеграції

[ПОСИЛАННЯ](#)

Запис вебінару на тему «Механізми координації з партнерами на національному рівні» доступний за посиланням

[ПОСИЛАННЯ](#)

Контакти кластерів в Україні

[ПОСИЛАННЯ](#)

УЧАСТЬ РАД ВПО У ПРОЦЕСАХ ВІДНОВЛЕННЯ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Прозоре відновлення країни з використанням цифрової екосистеми DREAM

Комунікаційна платформа єдиної електронної екосистеми управління відновленням DREAM (Digital Restoration Ecosystem for Accountable Management) – це державна електронна екосистема, яка забезпечує єдиний цифровий маршрут для всіх проєктів відбудови. Вона збирає дані всіх проєктів онлайн, відображає ці дані у вигляді зручних таблиць, графіків і діаграм у форматі відкритих даних, де є можливість за різними параметрами фільтрувати і обирати цікаву для користувача інформацію в різних сферах: відбудови, медицини, освіти, житлового будівництва. Платформа також містить детальні роз'яснення щодо нормативного забезпечення процесів відновлення, основних інструментів і процедур.

Система DREAM має два рівні. Перший рівень – активні державні реєстри, системи та сервіси, які створюють єдиний маршрут розвитку проєкту:

- Реєстр пошкодженого і зруйнованого майна (РПЗМ);
- Геоінформаційна система (ГІС);
- Галузева система управління відбудовою інфраструктури;
- ДІЯ;
- ЄДР;
- Єдина державна електронна система у сфері будівництва (ЄДЕССБ);
- Prozorro;
- Spending.gov.ua.

Другий рівень – «парасолькова» система, як забезпечує збір даних з усіх систем першого рівня на кожному з етапів проєкту, надає до них відкритий доступ та інструменти управління і контролю.

Загалом дуже багато уваги в Порядку розробки програм комплексного відновлення* приділено саме громадському контролю і залученню громадськості, яка може спостерігати за просуванням, фінансуванням і втіленням проекту. Крім того, Міжнародні організації завдяки DREAM можуть не лише обирати проекти для фінансування через загальну «вітрину проектів», а й контролювати використання коштів. Маючи доступ до всієї інформації про закупівлі, регулярних звітів про виконання робіт і аудиту, інвестори можуть відстежувати прогрес щодо кожного з профінансованих проектів.

DREAM підсилює спроможність місцевої влади, дозволяє краще та швидше розвивати громади й території, а також дає змогу залучати фінансування. Екосистема дозволяє оцифрувати плани відновлення й розвитку громад, перетворити їх на конкретний перелік проектів і провести всім маршрутом від ідеї до виконання.

На цьому шляху DREAM забезпечує ОМСи підказками, що саме треба зробити на кожній стадії життєвого циклу проекту.

Програма комплексного відновлення території територіальної громади (її частини) та її призначення та передумови

Програма комплексного відновлення (ПКВ) — це місцева програма відновлення територій, яка визначає основні просторові, містобудівні та соціально-економічні пріоритети політики відновлення й містить комплекс заходів для забезпечення відновлення території територіальної громади (її частини), яка постраждала внаслідок збройної агресії Росії проти України або в якій сконцентровані соціально-економічні, інфраструктурні, екологічні чи інші кризові явища. Крім того, це документ відновлення, який поєднує дві сфери планувальної діяльності: стратегічну й просторову.

Особливості ПКВ:

- вона покликана визначити пріоритети відновлення, адже зробити все й одразу неможливо, а дещо відновлювати й недоцільно;
- це конкретний документ, який має містити перелік заходів, спрямованих на відновлення та розвиток території;
- це концептуальний документ, тому він не має бути занадто деталізованим;
- документ не належить до містобудівної документації, але її положення є складовими вихідних даних для розробки та змін до містобудівної документації на місцевому рівні;

Існують певні принципи ПКВ, на яких будується сама програма і які потрібно враховувати під час її написання.

1. Людиноцентризм і соціальна справедливість. Відновлення повинно враховувати нові реалії.

2. Раціональне просторове планування. Щоб його забезпечити, слід мати конкретний аналіз.

3. Баланс розселення і розміщення людей у територіальній громаді. Йдеться не тільки про жителів, але й про робочі місця, підприємства, установи, організації, які забезпечують економіку такої територіальної громади.

4. Стала міська мобільність.

5. Інклюзивність, енергоефективність, екологічність. Під час написання ПКВ слід підключати якомога більше різних верств населення, враховуючи їх особливості, соціальний стан і потреби. Екологічність і енергоефективність певним чином пов'язані – особливо у процесі підготовки до опалювального сезону й збереження природних ресурсів.

6. Збереження культурного розмаїття та національної пам'яті.

Особливості ПКВ – це комплексний документ, який інвентаризує всі ресурси громади (людський потенціал, обсяг пошкоджень і руйнувань, додаткові негативні фактори, зумовлені повномасштабною збройною агресією, інші чинники, які впливають на розвиток і загрожують відновленню громади). Вся інформація аналізується в просторі й часі з єдиною метою – спланувати чіткі, послідовні та вимірювані заходи з відновлення території та зробити попередні фінансово-економічні розрахунки основних етапів відновлення.

Передумови для розробки ПКВ

ПКВ сьогодні не є обов'язковим документом для більшості ТГ. Громадам, у яких немає значних пошкоджень та руйнувань і які не стали місцями концентрації комплексних соціально-економічних, інфраструктурних, екологічних чи інших кризових явищ, **програму розробляти недоцільно**. ПКВ потрібна громадам, які зазнали істотних руйнувань і обезлюднення, потребують серйозного перепрофілювання (наприклад, у зв'язку із закриттям чи релокацією значної частини бізнесу, необхідністю подолання наслідків екологічних чи інших катастроф) або, навпаки, до яких перемістилося чимало населення чи підприємств, тобто виникла потреба розширити можливості інфраструктури.

Громада потребує ПКВ, якщо в ній:

1. зруйновано та/або пошкоджено понад 15 % житлового фонду ТГ та/або окремих населених пунктів;
2. чисельність населення змінилася порівняно з чисельністю населення станом на 1 січня 2022 року більш ніж на 25 %;
3. рішення про розробку ПКВ у встановленому законодавством порядку.

Рішення про зарахування громад до функціонального типу «територія відновлення» ухвалює утворена Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури України комісія, яка складається з представників міністерства та Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування.

Послідовність дій з розробки ПКВ

Розробка ПКВ складається з низки дій і заходів, до планування та реалізації яких залучено багато зацікавлених сторін: фахівців і депутатів місцевої ради, громадськість, районну та обласну військову адміністрацію, суміжні громади тощо.

Це серйозна аналітична робота, яка складається з багатьох етапів:

- 1. Аналіз даних**, який вказує на доцільність розробки ПКВ (відповідно до постанови Кабміну, Програма зараз не обов'язкова, але дуже важлива, щоб зрозуміти її актуальність).
- 2. Підготовка та ухвалення розпорядчого акту** про розробку ПКВ. Для цього етапу необхідне рішення органу місцевого самоврядування або розпорядження начальника військової адміністрації.
- 3. Оприлюднення розпорядження** про розробку ПКВ на вебресурсі Ради ВПО та на порталі Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва.
- 4. Збір внутрішніх та зовнішніх вихідних даних** (аналіз інформації про те, що включати й не включати у Програму).
- 5. Утворення робочої групи**, яка координуватиме процес підготовки програми комплексного відновлення.
- 6. Збір пропозицій від громадськості** (не менш ніж 10 днів з моменту оприлюднення розпорядження про розробку ПКВ). На цьому етапі громадськість може надати свої пропозиції.
- 7. Запит щодо державних інтересів та інтересів суміжних громад.** Територіальна громада оточена іншими громадами, які впливають на її розвиток і відновлення.
- 8. Аналіз пропозицій від громадськості**, отриманих після оприлюднення рішення про розробку ПКВ.
- 9. Аналіз вихідних даних**, отриманих робочою групою, та розробка проекту ПКВ.
- 10. Реєстрація і розгляд пропозицій** громадськості до проекту ПКВ та їх урахування в проекті.
- 11. Оприлюднення проекту ПКВ** для отримання пропозицій громадськості.
- 12. Погодження проекту ПКВ** органом містобудування та архітектури ОВА перед проведенням громадського обговорення.
- 13. Внесення змін** у проект ПКВ (за потреби).
- 14. Погодження ПКВ** органом містобудування та архітектури ОВА (у разі внесення змін до проекту Програми після обговорень із громадськістю).
- 15. Підготовка, затвердження і оприлюднення звіту** за результатами розгляду пропозицій громадськості. У цьому звіті вже є конкретна інформація щодо того, які пропозиції громадськості були враховано, а які ні – і чому.

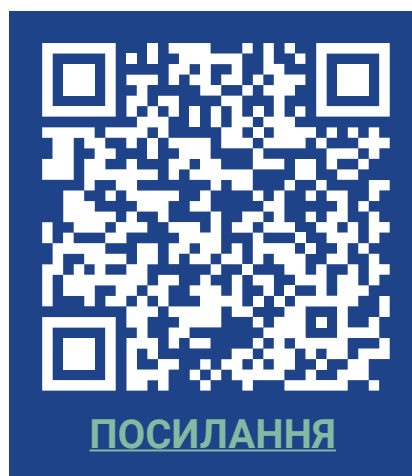
16. Оприлюднення ПКВ або її частини – за наявності інформації з обмеженим доступом (на вебресурсі ради та на порталі Єдиної державної електронної системи у сфері будівництва).

17. Затвердження ПКВ (30 днів з дня внесення проєкту ПКВ на розгляд Ради ВПО або начальника військової адміністрації)

18. Винесення ПКВ на розгляд Ради ВПО або начальника адміністрації, прийняття рішення (5 робочих днів із моменту оприлюднення відповідного звіту).

Важливо! ПКВ розробляється за рішенням виконавчого органу сільської, селищної чи міської ради, яке оприлюднюється на сайті та на офіційній сторінці в соціальних мережах (якщо є) сільської, селищної, міської ради, через місцеві засоби масової інформації (крім інформації, яка, відповідно до закону, є інформацією з обмеженим доступом), а також надсилається до облдержадміністрації. Рішення про розробку ПКВ згідно з **пп. 1 п. 30 Порядку № 1159** також оприлюднюється в Єдиній державній електронній системі у сфері будівництва. Для цього уповноваженому громади потрібно отримати доступ до порталу електронної системи через звернення до ДП «Дія» та підключення відповідного функціоналу.

У рішенні про розробку ПКВ визначається порядок утворення та діяльності робочої групи, а також строк подання пропозицій громадськості до проєкту ПКВ, який має становити не менше, ніж 10 календарних днів від дня опублікування рішення про розробку ПКВ на офіційному сайті сільської, селищної чи міської ради.

Особливості ухвалення рішення ПКВ

Положення ПКВ області є складовими вихідних даних для розробки ПКВ територій ТГ (її частин). Це зобов'язує громади тісно комунікувати з профільними підрозділами ОВА для координації своєї роботи та збору вихідних даних. Законодавство не вимагає від ОМС затверджувати положення про робочу групу чи визначати її персональний склад одразу в рішенні про розробку ПКВ. У процесі ухваленні рішення про розробку ПКВ і пропозицій громадськості можна знайти активістів чи бізнесменів, які мають конкретні ідеї та бажання долучитися до роботи над програмою. Персональний склад робочої групи доцільно, але не обов'язково формувати після завершення збору пропозицій громадськості. Положення про робочу групу та її склад можна затвердити одночасно з ухваленням рішення про розробку ПКВ. Повноваження із затвердження – Положення про робочу групу – можна передати керівнику виконавчого органу, визначеного відповідальним за розробку ПКВ.

У розпорядчому акті про розробку Програми доцільно приділити увагу компетенції виконавчого ОМС, який відповідатиме за розробку ПКВ і комунікації між підрозділами місцевої ради, а також строкам виконання певних завдань. Рішення слід оприлюднити не лише на вебресурсах ради, а й у ЄДЕССБ. Саме з моменту публікації рішення в системі почнеться відлік юридично значущих строків, встановлених Порядком No 1159.

Для цього у фахівців ТГ має бути доступ до ЄДЕССБ із відповідною роллю.

Залучення Рад ВПО до розробки й затвердження ПКВ

Програма комплексного відновлення – дуже важливий документ для успішної інтеграції внутрішньо переміщених осіб, якщо в громаді їх доволі багато, а об'єкти соціальної інфраструктури, без яких переселенці не можуть ефективно інтегруватись, пошкоджено. Тому, дуже важливо долучити Раду ВПО як консультативно-дорадчий орган до розробки й затвердження програми комплексного відновлення, позаяк вона представляє інтереси саме переселенців. На різних етапах це можливо, й таке долучення визначено законодавством. Відповідно до постанови КМУ від 3 листопада 2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», консультації з громадськістю проводяться з метою залучення громадян до участі в управлінні державними справами, надання можливості для їх вільного доступу до інформації про діяльність органів виконавчої влади, а також забезпечення гласності, відкритості та прозорості діяльності зазначених органів. Проведення консультацій з громадськістю має сприяти налагодженню системного діалогу органів виконавчої влади з громадськістю, підвищенню якості підготовки рішень з важливих питань державного і суспільного життя з урахуванням громадської думки, створенню умов для участі громадян у розробленні проєктів таких рішень.

Долучення до Робочої групи

Згідно з п. 8 Порядку № 1159, для забезпечення представлення зацікавлених осіб і громадськості під час розробки ПКВ створюється тимчасовий консультативно- дорадчий орган – робоча група чисельністю не менш як п'ять людей не більш як 21 людина (з непарною кількістю членів).

До складу Робочої групи входять представники:

- сільських, селищних, міських рад;
- виконавчих органів сільських, селищних, міських рад;
- органів державної влади;
- державних та комунальних підприємств;
- установ та організацій;
- інші зацікавлені особи.

Основне завдання робочої групи – розгляд пропозицій громадськості до проекту Програми, отриманих як після оприлюднення рішення про розробку Програми, так і після оприлюднення її проекту. Члени та членкині Ради ВПО можуть подавати свою кандидатуру й ініціювати включення їхнього представника до складу такої робочої групи. Це дає можливість залучення до безпосередньої розробки, збору і розгляду пропозицій громадськості, до ухвалення або відхилення певних рішень або пропозицій.

Надання пропозицій до ПКВ

Якщо члени та членкині Ради ВПО не увійшли до складу робочої групи (не знали про те, що вона створюється, не були вчасно проінформовані про початок цього процесу), то вони мають право надавати пропозиції до програми комплексного відновлення після того, як на сайті органу влади буде опубліковано рішення про початок її розробки. Збір пропозицій здійснюється після:

- 1) публікації рішення про початок розробки ПКВ на офіційному сайті;
- 2) оприлюднення проекту ПКВ на офіційному сайті й порталі електронної системи;

У рішенні про розробку ПКВ визначається порядок створення та функціонування робочої групи, а також строк подання пропозицій громадськості до проекту програми, який становить не менше ніж 15 календарних днів (10 – для ПКВ громади) від дня оприлюднення.

Реєстрація пропозицій громадськості здійснюється відповідно до правил організації діловодства, затверджених у встановленому законодавством порядку. Робоча група може враховувати, частково враховувати або відхилити пропозиції громадськості, а також за потреби узгоджувати спірні пропозиції з громадськістю. Рішення приймається під час засідання Робочої групи шляхом голосування та фіксується в протоколі. Результати розгляду пропозицій громадськості оприлюднюються на офіційному сайті громади та на порталі електронної системи протягом семи календарних днів з дня їх розгляду.

Розгляд пропозицій

Підставами для **часткового врахування** можуть бути:

- 1) неконкретність пропозиції в частині реалізації в просторі або часі (наприклад, створення додаткових дитячих майданчиків на території ТГ без зазначення місця / місць, у яких заявник вважає за доцільне облаштувати такий майданчик);
- 2) внесення цікавої по суті пропозиції, яка потребує уточнення чи доопрацювання;
- 3) внесення актуальної пропозиції, пріоритетність реалізації якої потребує перегляду.

Підставами для **відхилення пропозицій** можуть бути:

- 1) подання анонімного звернення;
- 2) подання пропозиції у сфері, що не належить до компетенції відповідного ОМС (у такому разі члени робочої групи можуть рекомендувати розробнику ПКВ звернутися до повноважного органу з клопотанням розглянути відповідну ідею);
- 3) якщо члени робочої групи не вважають за доцільне реалізувати відповідну ініціативу (з обов'язковим обґрунтуванням такого рішення).

Внесення змін до ПКВ

Якщо ПКВ уже було прийнято, а члени та членкині Ради ВПО не встигли подати пропозиції ні в ході її розробки, ні на етапі оприлюднення її проекту й не мали можливості ввійти до складу робочої групи, це не означає, що в них немає можливості далі впливати на зміст цієї Програми. Порядок № 1159 передбачає, що до ПКВ можна вносити зміни вже після її прийняття.

У разі отримання додаткових даних, що можуть вплинути на зміст ПКВ, за рішенням облдержадміністрації чи виконавчого органу сільської, селищної, міської ради припустима розробка змін до ПКВ. Внесення змін до ПКВ здійснюється за тією ж процедурою, яку Порядок № 1159 визначає для її розробки.

Ухвалення рішення про фінансування проєктів згідно з ПКВ

Після прийняття та затвердження Програми комплексного відновлення, яка складається з конкретних проєктів (відновлення водопостачання або електричних мереж, або відбудови певних закладів), розпочинається процес пошуку фінансування на її реалізацію. Одним із його джерел є кошти місцевого бюджету. І це, власне, перший етап, який проходить кожен орган місцевої влади після того, як затверджує відповідну програму. Він аналізує власні ресурси, які може використати для реалізації певних першочергових проєктів. Утім, ресурси громади обмежені — особливо з урахуванням наслідків повномасштабного вторгнення. Більшість громад не в змозі забезпечити відбудову своєї громади самотужки. Тому перед місцевою владою постане потреба залучити додаткові кошти. У такому випадку є можливість отримати кошти з українського фонду ліквідації наслідків збройної агресії, який використовується для реалізації й фінансування проєктів відновлення в громадах і в областях.

Опишімо механізм подання проєкту для використання коштів з фонду ліквідації наслідків збройної агресії. Спочатку орган місцевого самоврядування подає заявку через галузеву систему DREAM. Усі заявки узагальнюються на рівні обласних адміністрацій і далі розподіляються у відповідні міністерства залежно від того, до компетенції якого органу центральної влади належить певний напрям відбудови та відновлення. Далі заявки потрапляють до міжвідомчої робочої групи. Вона розглядає та готує пропозиції щодо виділення коштів уже на конкретні проєкти і подає їх до Кабміну. Наступний етап — розгляд цих пропозицій. Далі відбувається прийняття рішення щодо виділення коштів. Після ухвалення відповідної постанови рішення погоджуються з бюджетним комітетом Верховної Ради України і переспрямовуються вже безпосередньо головному розпоряднику бюджетних коштів, який забезпечуватиме оплату виконання робіт.

МЕХАНІЗМ ПОДАННЯ ПРОЄКТІВ

ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ КОШТІВ ФОНДУ ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ*

Що важливого врахувати на всіх цих етапах?

Перше — це аналіз доступних джерел фінансування проєктів відбудови:

- кошти державного і місцевих бюджетів;
- міжнародні фінансові організації;
- репарації або інші стягнення з РФ;
- співфінансування.

Друге — це механізм фінансування проєктів відбудови з державного бюджету:

- звернення до обласних державних адміністрацій;
- звернення до відповідних міністерств;
- міжвідомча робоча група (робота міжвідомчої робочої групи відкрита, і всі рішення публікуються на сайті Міністерства інфраструктури);
- рішення щодо виділення коштів.

Третє — пріоритезація фінансування проєктів відбудови з державного бюджету:

- державна стратегія регіонального розвитку;
- програма комплексного відновлення області;
- програма комплексного відновлення територіальної громади;
- вплив на розміщення ВПО;
- території, звільнені від тимчасової окупації.

Важливо, що виділені кошти на будівництво, капітальний ремонт або реконструкцію потрапляють на рахунок кінцевого розпорядника в повному обсязі згідно з відповідним планом фінансування. Далі відбувається закупівля робіт, розробка проєктної документації щодо будівництва або капремонту/реконструкції й, нарешті, виконання робіт і прийняття об'єкта в експлуатацію.

Ознайомитися детальніше з порядком розробки ПКВ можна за [посиланням](#).

Методику розроблення ПКВ можна прочитати за [посиланням](#).

Запис вебінару на тему «Участь Рад ВПО у процесах відновлення на регіональному рівні» доступний за [посиланням](#).

Підписуйтесь на сторінку чеської гуманітарної організації «Людина в біді» у Facebook

facebook.com/PeopleInNeedUkraine

Підписуйтесь на сторінку чеської гуманітарної організації «Людина в біді» у Facebook

ukraine.peopleinneed.net/ua

Наш сайт – sss-ua.org

Електронна пошта – info@radnyk.org

Пишіть нам у Facebook – [@stabilizationsupportservices](https://www.facebook.com/stabilizationsupportservices)

Заходьте в наш Instagram – [@stabilizationsupportservices](https://www.instagram.com/stabilizationsupportservices)

Підписуйтесь на наш Telegram – t.me/sss_ukraine

Порадник для Рад ВПО розроблено в межах проекту «Посилення Рад ВПО для молодіжного відновлення в Україні», який реалізовує БФ «Стабілізешен Суппорт Сервісез» у співпраці з гуманітарною організацією «Людина в біді» та за фінансової підтримки чеського народу.

